

UDK: 1(091)(075.8)

Abdullaziz ABDUVAXIDOV,
Imom Termiziy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi ilmiy xodimi
E-mail: abdullazizabduvaxidov@gmail.com

TTA Termiz filiali dotsenti, PhD A.Raxmonov taqrizi asosida

MA'RIFATPARVAR SARVEPALLI RADHAKRISHNANNING TA'LIM HAQIDAGI QARASHLARI

Аннотация

Ushbu maqolada Sarvepalli Radhakrishnanning ilmiy merosini o'rganish asosida fuqarolarning farovonligi, ularning moddiy va ma'naviy hayotini yaxshilash yo'lida uning ulkan sa'y-harakatlari tahlil etilgan. Sarvepalli Radhakrishnanning hind ma'orifi haqida aniq dalillarga asoslangan holda bayon etishi davlat boshqaruv tizimida mamlakat ma'naviy hayotini tartibga solishda katta yordam berganligi ko'rsatib o'tilgan. Sarvepalli Radhakrishnan Hindiston ta'lim tizimiga katta hissa qo'shgan hind olimlaridan biridir. U ta'lim mexanizmlari masalasini ko'targan birinchi hind olimlaridan biri bo'lgan va keyinchalik uning fikrlari ko'plab taniqli olimlar tomonidan keng e'tirof etilgan.

Kalit so'zlar: Sarvepalli Radhakrishnan, ta'lim, ilm-fan, empirik, sharq va g'arb, integratsiya, idrok.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВЗГЛЯДЫ ПРОСВЕЩЁННОГО САРВЕПАЛЛИ РАДХАКРИШНАНА

Аннотация

В данной статье на основе изучения научного наследия Сарвепалли Радхакришнана проанализированы его огромные усилия по улучшению благосостояния граждан, их материальной и духовной жизни. Отмечено, что чёткое изложение Радхакришнаном идей индийской педагогики, основанное на конкретных доказательствах, оказало значительную помощь в упорядочении духовной жизни страны в системе государственного управления. Сарвепалли Радхакришнан является одним из выдающихся индийских учёных, внесших большой вклад в систему образования Индии. Он был одним из первых индийских исследователей, поднявших вопрос образовательных механизмов, и впоследствии его идеи получили широкое признание среди многих известных учёных.

Ключевые слова: Сарвепалли Радхакришнан, образование, наука, эмпиризм, Восток и Запад, интеграция, восприятие.

THE EDUCATIONAL VIEWS OF THE ENLIGHTENED SARVEPALLI RADHAKRISHNAN

Annotation

This article analyzes the extensive efforts of Sarvepalli Radhakrishnan aimed at improving citizens' welfare, as well as their material and spiritual lives, based on the study of his scientific heritage. It is demonstrated that Radhakrishnan's clear exposition of Indian educational philosophy, grounded in concrete evidence, significantly contributed to regulating the country's spiritual life within the state governance system. Sarvepalli Radhakrishnan is one of the prominent Indian scholars who made substantial contributions to the Indian education system. He was among the first Indian scholars to address educational mechanisms, and later his ideas were widely recognized by many renowned academics.

Key words: Sarvepalli Radhakrishnan, education, science, empirical, East and West, integration, cognition.

Kirish. Sarvepalli Radhakrishnan dunyoga Sharq falsafasi va G'arb ilmiy bilimlarini uyg'unlashtirishga butun hayotini bag'ishlagan ko'prik quruvchi va ularni birlashtiruvchi faylasuf sifatida tanilgan. U hind falsafasining ahamiyatini chuqur izlanishlari va yuksak sadoqat bilan o'rgangan. Darhaqiqat, u Sharq va G'arbning ma'naviy qarashlarini mukammal o'zlashtirgan mutafakkirdir. O'zining tanqidiy va ijodiy asarlari orqali u doimiy va izchil tarzda irq, din, tabaqa, e'tiqod, rang va jins kabi sun'iy bo'linishlardan yuqoridagi insoniy chuqurliklarni ochib bergan.

Bu mohiyatan Hindiston madaniyatining o'ziga xos xususiyatidir. U insoniyat rivoji uchun yangi imkoniyatlarni ochib, biologik, psixologik, yadroviy va ekologik xavflar tahdidida qolgan, ruhiy va mafkuraviy jihatdan bo'lingan insoniyatga umid va istiqbolni taqdim etadi. Uning ilhomlantiruvchi yozuvlarida Sharq va G'arbning doimiy ravishda birlashishi seziladi. Go'yo ular bir-biridan ajralmaydigan, tahlilali davrda hayot

tizimlarini saqlab qolish va yangilash yo'lida global ong sari yangi bosqichga o'tayotgandek.

Asosan, integratsiya tarafdori bo'lgan Radhakrishnanning hayot haqidagi qarashlari yagona, uyg'un va ijodiy yaxlitlikdan iborat bo'lib, unda insonning moddiy ehtiyojlari uning psixologik ehtiyojlari bilan muvozanatlashgan. Uning dunyoqarashi psixologik jihatdan bir butun bo'lib, qismlarga bo'linmaydi. Darhaqiqat, u ilm-fan va dinning yaqinlashuvi bilan yakunlangan evolyutsion dunyoqarashni ishlab chiqib, qiyналgan va sarosimaga tushgan insoniyat uchun muqobil yo'lni taqdim etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Maqolada rus, ingliz, hind va xorijlik olimlarining Sarvepalli Radhakrishnanning ilmiy merosi va ijtimoiy-falsafiy qarashlarini o'rganish bo'yicha Sri Aurobindo Ashram, Amrik Singh, H.П. Аникеев kabi olimlarning ilmiy tadqiqot ishlaridan samarali foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada qiyosiy tahlil, retrospektiv tahlil, tizimli yondashuv, kreativ yondashish, dialektik, germevntik, sinergetik ilmiy bilish usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Radhakrishnanning ta'lim haqidagi falsafasi tushunchalarga qarshi idrokni va mavhumliklarga qarshi bevosita tajribalarni birinchi o'ringa qo'yadi. Ta'lim tizimi mexanik mavjudotlarni emas, balki muqaddas, sog'lom va mukammal insonlarni tarbiyalashga intilishi kerak. U ijodkorlikni ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishi sifatida ko'rib, idrok eshiklarini ochishga chaqirgan. Idrokni o'rgatish, intuitiv ongni uyg'otish va tasavvurni rivojlantirishni talab qilar edi, bu esa uning ta'lim falsafasini aql va cheklangan mavjudlik chegaralaridan ozod qilgan. Bu falsafa hind madaniyati mash'alasini ijodkorlik bilan yonib turishini va muloqot jarayonini bir necha ming yillar davomida uzluksiz saqlab qolishini ta'minlagan [10].

Davlat maktablarining faqat intellektual va nazariy shakllarga haddan tashqari tayanishi hamda bevosita tajribalarni e'tiborsiz qoldirganidan hafsasalasi pir bo'lgan Radhakrishnan ta'lim tizimining yaxlit modelini va hayotga tizimli yondashuvni taklif qildi. U har doim yashash, sevish san'ati va cheksiz rivojlanish imkoniyatlarini o'rganish uchun yangi eshiklarni, ongning yangi qatlamlarini ochishga intilgan. Aqliy faoliyatga haddan tashqari berilishimiz bizda bo'linish va ajralish hissini paydo qilib, voqelikni idrok qilishni buzib yuboradi. Bu esa raqobat, mojarolar va nafrat kabi salbiy his-tuyg'ularni yuzaga keltirib, bizni o'z mavjudligimizning chuqurliklaridan uzoqlashtiradi. Radhakrishnan ta'limning asosiy vazifasi bog'lanishlarni qurish, nasriy va poetik tuyg'ularni, intellekt va intuitsiyani, ong va ruhni birlashtirish va har xil darajalarda munosabatlarni rivojlantirishdan iborat ekanligini tez-tez ta'kidlab kelgan. Bunday harakat talabalarni sevgi, rahm-shafqat va tushunish sifatlarini o'zlashtirishga yordam beradi [3].

Radhakrishnan idrokning shaxsiy ongning uyqu holatidagi qobiliyatlarini uyg'otishdagi rolini tan olar ekan, ruhning qiymatiga aqlning yutuqlari va intellektual mavhumliklardan ko'ra ko'proq ahamiyat bergan. Faylasuf shunday yozadi: "Sofokl shunday degan: "Mo'jizalar ko'p, lekin hech biri inson bolasidan ko'ra ajabto'vur emas". U bu yerda faqat fikrlash, o'rganish va eslash qobiliyatlari haqida emas, balki bilimlarni vaqt va makon orqali uzatish qobiliyatlari haqida gapiradi. Insoniy ijod oddiy hisoblashlar masalasi emas. Hayotning o'zida oldindan aytib bo'lmaydigan element yashiringan. Ta'lim har bir kishini o'z ehtiyoj va qobiliyatiga mos ravishda qadam tashlashga tayyorlashi kerak" [2].

Radhakrishnan tasavvurni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi, bu nafaqat san'at, adabiyot va ijtimoiy fanlar sohalarida, balki, ehtimol, undan ham ko'proq ilm-fanda muhimdir. Faqatgina tasavvur yordamida olimlar mavjud dunyodan ehtimoliy dunyoga o'ta olishadi. Ta'lim dasturlarida tasavvur qobiliyatini hisobga olmaslik biz duch kelayotgan muammolarimizning bir qismiga izoh beradi. Bunday ruhsiz zamonlarda ta'lim o'z kurslarining mazmuniga san'at va adabiyot elementlarini kiritish orqali boylik va ma'no kasb etishi mumkin. Aql tashqi dunyoga, tashqi dunyo esa aqlga juda moslashgan, faqat aqlni ozod qilish va bevosita tajribani rivojlantirish orqali shaxsning maksimal qobiliyatlarini amalga oshirish mumkin.

Radhakrishnanning ilgari surayotgan ta'lim liberal ta'lim emas, balki tajribaviy ta'lim bo'lib, u donolikni ilgari suradi va e'tiqodni, shuningdek, shaxsiy hayot tarzi

uchun kosmik va ichki qadriyatlarini ulug'laydi. U sanoatlashgan va texnologik yo'naltirilgan ta'lim nazariyotchilari va siyosatchilarining ko'plab asoslarini rad etgan. Radhakrishnan zamonaviy murakkabliklar davrida insonning haqiqiyliigi, qadr-qimmatini va sharafigini himoya qiladi. U yengilmas aql va ijodiy kuchni uyg'otib, inson hayotini yangi qirralarga olib chiqishga qaratilgan ta'limiy yondashuvni ishlab chiqadi [11].

Radhakrishnan turli diniy an'analarining eng yuksak umumiy jihatlarni aniq va izchil yoritadi hamda o'zining oddiy va tabiiy uslubida doimiy falsafaga, Shankaraga murojaat qiladi. U inson tabiatining barcha odamlarga xos jihatlarni o'rganishga intiladi, vaqt va sharoitlar tufayli yuzaga kelgan tasodifiy odatlar va xususiyatlardan ko'ra uning aqli zamonaviy ongning eng to'g'ri namunasidir.

Radhakrishnanning fikricha, ta'lim dasturlariga universallik va ilmiy gumanizmning oddiy, ammo aniq tamoyillarini kiritish orqali begonalik hissini cheklash, shaxsiy hayot tarzi va o'zlikni tiklash mumkin. Bu orqali insonning ongsizlikda yotgan, noma'lum mavjudlik shakllarini uyg'otish orqali yuqori darajadagi o'zlikka yaqinlashamiz. Bu esa har bir madaniyat va yetuklikning tili bo'lib kelgan [1].

Hozirgi zamon odamining yo'qotilgan o'lchovni – ruh va to'liq tasavvurni izlashida Radhakrishnan yo'l-yo'riq beruvchi yoki birlashtiruvchi halqa sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy dunyoda ilm-fan hikmatni mag'lub etgan, bilim idrokni o'rni egallagan, aksariyat voqealar va mutafakkirlar esa faqat shubha va tushkunlikni qoldirgan bir sharoitda, Radhakrishnan insoniyat uchun katta umid va'dasini taklif qiladi. U kosmos bilan uyg'unlikda yashash imkoniyatlarini taqdim etuvchi ilmiy gumanizmning evolyutsion falsafasini ilgari suradi. U hayotning tabiiy jihatdan ajralmas qiymatga ega ekanligiga, yashashga bo'lgan ishonchni qayta tiklash va umid ilohiyotini yaratishga ishonadi.

Hozirgi begonalik, xavotir, o'z-o'zini yo'q qilish va anomalialar madaniyatidan qutulmoqchi bo'lsak, Radhakrishnanning yaxlitlik va uyg'unlik falsafasiga murojaat qilishimiz kerak. U adabiyot, san'at, falsafa va qiyosiy dinlar bo'yicha kurslarda yetarli ta'limiy birlik va tarkibiy qismlar taqdim etilishi orqali inson ongida birlik himoyasini yaratish mumkinligiga ishongan. Abstraktsiyalarga yoki mavhum gaplarga tayanmasdan, Radhakrishnan qadimgi gurular tomonidan bitilgan yangi ta'lim epistemologiyasini tiklagan va uni zamonaviy ta'limiy inqiroz davrida amaliyotga tatbiq qilgan.

Radhakrishnanga ko'ra, ta'lim bu shunchaki bilimni uzatish emas, balki inson qanday yashashi kerakligi haqidagi yaxshi yo'naltirilgan qarorlarning to'plamidir. Ta'lim javob berishi kerak bo'lgan asosiy muammo shunday: sanoatlashtirilgan jamiyatda inson bo'lishni qanday o'rganish mumkin? Darhaqiqat, bu yashash san'ati, ko'plab bilim sohalarini egallashdan ko'ra muhimroq va qiyinroqdir. Uning ta'lim falsafasi eshitilmagan bo'lishi mumkin, ammo u shunday shiorni ilgari surgan: "Eshitilgan narsa shirin bo'lishi mumkin, ammo eshitilmaganlar yanada shirinroqdir" [4].

Radhakrishnanning ta'lim falsafasi va zamonaviy ta'lim tafakkuri o'rtasidagi bo'shliqlarni tahlil qilishda shuni e'tibordan chetda qoldirmaslik kerakki, u o'z hayoti falsafasi va ta'limdagi uzoq tajribalariga asoslanib, ta'limning to'liq va idealistik qarashlarini ishlab chiqishga muvaffaq bo'ldi. Masalani aniqroq qilib qo'yish uchun: uning hayoti falsafasi haqiqat va bilimning ekologik va yaxlit qarashidan kelib chiqqan bo'lib, bu holat

fenomenallarning o'zaro bog'liqlik va o'zaro bog'liqlik prinsiplariga asoslangan edi. Hayotda qanday bo'lsa, ta'limda ham shunday, u deterministik va mexanistik yondashuvlarga qarshi edi. U bilimning ixtisosliklarga va maxsus mutaxassisliklarga bo'linishi va qattiq belgilangan dasturlarni kengaytirishdan norozi edi va doimo o'zaro-dasturiy va ko'p-intizomli tadqiqotlar jarayoni orqali ta'limning integratsiyalashgan va birlashgan tizimini rivojlantirish zarurligini ta'kidlagan. U ko'pincha G'arbning bilimga yondashuvlarini rad etgan, chunki ular reduksionistik va klinik ta'lim psixologiyasi nazariyalariga asoslangan bo'lib, bu esa bilimning haddan tashqari ixtisoslashuviga olib kelgan. Ajablanarli emaski, haddan tashqari ixtisoslashuv hayotni o'zi bo'linishga va shaxsiyligini yo'qotishga olib kelgan [5].

Radhakrishnan doimo siyosiy jarayonlar va ta'lim tizimidagi mutaxassislar oldiga qadimiy va zamonaviy ta'lim tizimlarini birlashtirish va yaxlit va idealistik ta'lim qarashlarini yaratish masalasini qo'ygan. Faqat qadimiy bilimlarga yoki faqat zamonaviy bilimlarga e'tibor qaratish hozirgi ta'lim muammolariga yechim bo'la olmaydi. Javob ikki ekstremal pozitsiyaning sintezida.

Bu fikrni yanada kengaytirish jarayonida, Radhakrishnan qadimiy ta'lim tizimini G'arb ta'lim pedagogikasidagi yangilanishlar bilan integratsiya qilishga intilgan tadqiqotchi sifatida hayratga soladi. Bunday integratsiyalashgan ta'lim tizimi turli sohalarida rivojlanish tezligini oshirishi va yangi Hindistonni qurishda kerakli

sifatli inson resurslarini yaratishi mumkin edi. Faqat zamon bilan hamnafas inson resurslarini yaratish orqali mamlakat dunyo fikrlarida va g'oyalarda yangi yetakchilikni qo'lga kiritishi mumkin edi. U universitetlardan "o'zini tanqid qilish, e'tiqodlar va amaliyotlarga nisbatan keng fikrli, mantiqli munosabatni" rivojlantirishni kutgan edi.

Xulosa va takliflar. Radhakrishnaning idealizm va realizmga bo'lgan hurmat cheksizdir. U bir qancha ta'lim faylasuflari va amaliyotchilarining, masalan, Ghosh, Mahatma Gandi, Robindranat Tagor, Mukherji hamda g'arbona fikr yurituvchilarning ta'lim tarkibiy qismlarini o'zlashtirgan holda, ta'lim falsafasiga yangi o'lchov qo'shdi. Ko'plab boshqa asarlardan tashqari, uning ta'lim falsafasi haqidagi g'oyalari 1948-1949 yillardagi universitet ta'limi komissiyasining hisobotida yorqin va sezgir tarzda bayon etilgan. Siyosiy mustaqillikdan so'ng, Hindiston hukumati o'zining raisligida universitet ta'limi komissiyasini tashkil etdi, uning asosiy maqsadi mamlakatdagi oliy ta'lim holatini ko'rib chiqish va yangi Hindistonning ehtiyojlari va istaklariga mos ravishda oliy ta'limni kengaytirish, qayta qurish uchun zarur takliflarni kiritish edi. Ushbu hisobotda nafaqat uning idealistik dunyoqarashi mavjud, balki eng ajablanarlisi, abstrakt g'oyalarni aniq shakllarga aylantirish qobiliyati namoyon bo'ladi. U ta'lim bo'yicha tajribaviy falsafasining ta'lim birliklari va tarkibiy qismlarini aniqlab, harakat qilishning amaliy strategiyalari va usullarini taklif qilgan.

ADABIYOTLAR

1. Sri Aurobindo and the Mother on Physical Education, Sri Aurobindo Ashram, Pondicherry.
2. Amrik Singh, On Being a Teacher. – Konark. Delhi, 1990. Julian Huxley, Essays of a Humanist frame, Penguin books. – London. 1966.
3. P.Nagaraja Rao and Others (ed), Radhakrishnan Reader: An Anthology, Bharatiya Vidya Bhavan. – Bombay. 88.
4. Радхакришнан С. Индийская философия: в 1 т. – Москва.: Издательство иностранной литературы, 1956.
5. Аникеев Н.П. Философские и социальные взгляды Сарвапали Радхакришнана. – Москва. Наука, 1984.
6. The philosophy of Sarvepalli Radhakrishnan. – London. 1956.
7. Бурмистров С.Л. Очерки индийской философии XIX – XX веков. – Москва. Прогресс, 1993.
8. Рашковский Е.Б. Подробнее о науковедении в Индии. – М.: Науковедение и Восток. 1980.
9. Radhakrishnan S. Religion and culture. – New Delhi. 1968.
10. D.Po'latova, M.Ahmedova, M.Qodirov, J.Sulaymonov, Sh.Shozamonov. Yangi va eng yangi davr sharq falsafasi. Toshkent: Jahon print, 2013. 332b.
11. Qodirov M. Markaziy Osiyo, Yaqin va O'rta sharqning falsafiy tafakkuri (o'rta asrlar). – T.: ToshDSHI nashriyoti. 2010 y. 212 b.

UDK: 1.82.092

Abror ABDUSALIMOV,
Toshkent davlat transport universiteti tayanch doktoranti
E-mail: abrorabdusalimov94@gmail.com

PhD., dotsent Sh.Pulatov taqrizi asosida

MIRZA G'OLIB MEROSI: FALSAFAIY VA ADABIY DUNYOQARASHNING UYG'UNLIGI

Annotatsiya

Ushbu maqola Mirza Asadulloh Xon G'olibning urdu va fors adabiyotidagi o'rni, uning ijodida aks etgan falsafiy va hissiy mavzularni tahlil qilishga bag'ishlangan. G'olibning she'rlari nafaqat go'zallik, balki inson tuyg'ularining murakkabliklarini ham yoritadi. U sevgi, ayriliq, kinoya va istehzoni o'ziga xos badiiy uslubda ifodalab, adabiyot tarixida betakror iz qoldirgan. G'olibning hayoti va ijodi nafaqat uning zamondoshlari, balki keyingi avlodlar uchun ham ilhom manbaiga aylangan. Maqolada shoirning murakkab shaxsiyati, ijodiy erkinligi va hayotiy kurashlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mirza G'olib, urdu adabiyoti, fors she'riyati, falsafa, muhabbat, ayriliq, adabiy meros, inson tuyg'ulari, she'riyat, Boburiylar.

MIRZA GHALIB'S LEGACY: UNITY OF PHILOSOPHICAL AND LITERARY PERSPECTIVES

Annotation

This article explores the role of Mirza Asadullah Khan Ghalib in Urdu and Persian literature and analyzes the philosophical and emotional themes reflected in his work. Ghalib's poetry not only conveys beauty but also delves into the complexities of human emotions. His unique artistic style, encompassing love, separation, irony, and satire, has left an indelible mark on the history of literature. The article examines his complex personality, creative independence, and life struggles that have inspired his contemporaries and future generations alike.

Key words: Mirza Ghalib, Urdu literature, Persian poetry, philosophy, love, separation, literary heritage, human emotions, poetry, Baburid dynasty.

НАСЛЕДИЕ МИРЗЫ ГАЛИБА: ЕДИНСТВО ФИЛОСОФСКОГО И ЛИТЕРАТУРНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ

Аннотация

Данная статья посвящена роли Мирзы Асадуллы Хана Галиба в урду и персидской литературе, а также анализу философских и эмоциональных тем, отражённых в его творчестве. Стихи Галиба не только передают красоту, но и раскрывают сложность человеческих чувств. Его уникальный художественный стиль, отображающий любовь, разлуку, иронию и сарказм, оставил неизгладимый след в истории литературы. В статье исследуются его сложная личность, творческая свобода и жизненные испытания, которые вдохновляли как его современников, так и будущие поколения.

Ключевые слова: Мирза Галиб, литература урду, персидская поэзия, философия, любовь, разлука, литературное наследие, человеческие чувства, поэзия, династия Бабуридов.

Kirish. An'anaviy dunyo chegaralarini buzib, his-tuyg'ular shamoli bilan yangi bir dunyoni yuzaga keltirgan shaxslargina tarix yarata oladi. Bunday shaxsiyatlar o'zlarining ajoyib kuchi, nur sochuvchi aurasini va jo'shqin energiyasini dunyo bilan baham ko'radi. Mirza G'olib ham aynan shunday shaxslar sirasiga kiradi. Tarixchilar Toj Mahal, urdu tili va Mirza G'olibni Boburiylarning Hindistonga qoldirgan eng bebaho meroslari sifatida ta'kidlashadi. Uning to'liq ismi Mirza Asadulloh Beg Xon bo'lib, adabiyot olamida G'olib taxallusi bilan tanilgan, urdu adabiyotining eng ko'zga ko'ringan shaxslaridan biri edi. Shoir garchi she'riyat olamida G'olib taxallusi bilan mashhur bo'lsada, biroq ko'pchilik uchun kutilmagan haqiqat shundaki, u ijodining muhim qismini "Asad" taxallusi ostida yaratgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mirza Asadulloh G'olib ijodi haqida ko'plab adabiy va ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, ular uning she'riyati, shaxsiy hayoti va falsafiy qarashlarini o'rganishga qaratilgan. Mirza G'olibning hayoti, falsafiy qarashlari, adabiy uslubi va ijodiy merosi to'g'risidagi ma'lumotlarni bir qancha G'arb va Sharq olimlarining ilmiy ishlari va asarlari asosida ko'rib chiqishimiz mumkin. Jumladan, Muhammad Ilyas Chishtining PhD ilmiy darajasini olish uchun yozilgan (2014). "Discursive Construction of Local Culture in Schimmel's Analysis of Sufi Poetry" [1] nomli dissertatsiya ishida Annemarie Schimmel

tasavvuf she'riyati tahlili asosida G'olib she'riyatining madaniy va falsafiy asoslarini ochib beradi. Chishti G'olibning dunyoqarashi va estetik qarashlarini Sufi an'analar bilan bog'lab, uning ruhiy izlanishlarini madaniy konstruksiyalar orqali tahlil etadi. Ralph Russell va Khurshidul Islamning (1994). "Ghalib: Life and Letters" [2] asari urdu va fors tilidagi eng mashhur shoirlardan biri bo'lgan Mirzo Asadulloh Xon G'olib hayotiga oid hayratlanarli bir portret bo'lib, u asosan G'olib vafotidan ko'p o'tmay, uning do'sti va zamondoshi bo'lgan Altaf Hussain Hali tomonidan yozilgan xotiralar va shoirning 1857-yil qo'zg'oloniga oid kundaligidan tarjimalardan iboratdir. Ushbu asar G'olibning hayoti va shaxsiy maktublari orqali uning ichki olami, falsafiy qarashlari va adabiy uslubi haqida boy ma'lumot beradi. G'olibning maktublari o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy muammolariga munosabatini aks ettiradi, bu esa uning falsafiy tafakkurini chuqur anglashga imkon beradi. Frances W. Pritchettning (1991). "Nets of Awareness: Urdu Poetry and its Critics" [3] asarida Mirza G'olib she'riyatining tanqid ostiga olingan jihatlari ko'rib chiqiladi. Pritchett G'olibni nafaqat shoir, balki falsafiy fikrlovchi sifatida ham ko'rsatadi va uning ijodida til, ong va haqiqat o'rtasidagi murakkab aloqalarni tahlil etadi. Choudhri Mohammed Naimning 2003-yilda Annual of Urdu Studies, vol. 18 sonida nashr etilgan va Ralph Russellga bag'ishlangan "Ghalib's Delhi: A Shamelessly

Revisionist Look at Two Popular Metaphors" [4] nomli maqolasida Mirzo G'olib hayoti va ijodi bog'liq bo'lgan Dehli manzarasini qayta ko'rib chiqishga harakat qiladi. Maqolada muallif G'olib yashagan davr — ya'ni XIX asrning birinchi yarmi va 1857-yilgi qo'zg'olonidan keyingi jarayonlarni ijtimoiy tarix, madaniyatshunoslik va adabiy diskurslar nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Ayniqsa, G'olib hayoti misolida feodal qadriyatlar bilan zamonaviy ijtimoiy institutlar (masalan, davlat lavozimlari, kollejlari, inglizlar homiyligi) o'rtasidagi ziddiyatlarni yoritadi. Naim o'z tahlilida G'olibni nafaqat romantik shoir, balki muayyan tarixiy sharoitda o'z maqomini saqlab qolishga uringan zodagon sifatida tasvirlaydi

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda Mirza G'olibning hayoti va ijodini o'rganishda sifatli (kvalitativ) tahlil usuli qo'llanildi. Asosiy e'tibor G'olibning urdu va fors tilidagi asarlari, maktublari, g'azallari va ular asosida yaratilgan mavjud ilmiy manbalarga qaratildi.

Tadqiqot davomida G'olibning o'z asarlari va uning ijodini o'rgangan mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlaridan foydalanildi; Asosiy ilmiy manbalar sifatida Muhammad Ilyas Chishti, Ralph Russell, Frances W. Pritchett, Choudhri Mohammed Naim va boshqa mualliflarning tadqiqot ishlari o'rganildi; G'olib ijodidagi falsafiy qarashlar va tarixiy voqealar boshqa davr va adiblar bilan qiyosiy o'rganildi. Tadqiqotda ilmiy obyektivlikni ta'minlash, tarixiy faktlarga tayangan holda xolis baho berish tamoyillari asos qilib olindi. Tahlil jarayonida muallifning shaxsiy mulohazalari ishonchli manbalar bilan solishtirildi.

Tahlil va natijalar. Asadulloh Xon G'olib 1797-yilning 27-dekabrida Agrada dunyoga kelgan. Uning oilasi Erondan Hindistonga kelib o'rnamagan va G'olib ota tomondan eroniy sulolaga mansub bo'lgan.

G'olib murakkab va og'ir sinovlarga to'la hayot kechirdi. U besh yoshida otasi Abdulloh Begdan ajraldi. Otasining vafotidan so'ng, G'olibni inglizlarning Sharqiy Hindiston Kompaniyasi (Ost India)da xizmat qilgan amakisi o'z tarbiyasiga oldi. Biroq, taqdir G'olib boshiga yana yangi sinov yo'lladi: amakisi ham G'olib to'qqiz yoshga to'lganida hayotdan ko'z yumdi. Bu voqealar natijasida G'olib amakisi uchun Britaniya hukumati tomonidan ajratilgan nafaqaga qaram bo'lib qoldi. Keyinchalik bu nafaqa ham to'xtatildi, va uni tiklash uchun G'olib uzoq yillar davomida kurash olib bordi.

G'olibning ta'limi madrasada boshlangan. U fors va arab tillarini chuqur o'rgandi, bu boradagi asosiy ustoz Abdul Samad edi. Abdul Samad asli eronlik bo'lib, Hindistonga ilmiy va madaniy izlanish maqsadida kelgan edi. Ushbu ustoz orqali G'olib nafaqat tilni, balki adabiyot va she'riyatning nozik sir-asrorlarini ham o'zlashtirdi, bu esa uning ijodida alohida iz qoldirdi.

Mirzo G'olib 1812-yilda Agradan Dehliga ko'chib o'tadi va o'zining butun qolgan umrini aynan shu shaharda o'tkazadi. O'sha davrda Dehlining eng mashhur va nufuzli shoirlari Zavqiy, Momin va Vali Ahad edi. G'olib ham urdu, ham fors tillarida she'rlar yozuvchi shoir sifatida tanilgan edi. Biroq, Dehli aholisi uni yaxshi bilganiga qaramay, u Bahodir Shoh Zafarning saroyiga kirish imkoniyatini topishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan edi. O'sha paytda Zavqiy Bahodir Shoh Zafarning saroy shoiri edi. Rivoyatlarga ko'ra, G'olib birinchi marta saroyga kirishga muvaffaq bo'lganida, u sof fors tilida yozilgan g'azalini o'qigan, shuning uchun saroyda hozir bo'lgan mashhur va taniqli shoirlar uning she'rinegini tilini tushuna olishmagan.

1850-yilga kelib, G'olib Bahodir Shoh Zafarning saroy shoiri etib tayinlandi. shu yili u Zafar saroyida bir necha bor mukofotlandi. Shuningdek, unga Zafar sulolasi haqida hikoya yozish vazifasi topshirildi. Bundan tashqari, 1854-yilda Zavqiyning vafotidan keyin, Bahodir Shoh Zafar G'olibni o'zining ustoz sifatida tayinladi va u Britaniya hukumatidan

stipendiyalar ola boshladi. G'olib Britaniya hukumatidan stipendiya olganida, u qarz olgan savdogarlar bu yangilikdan G'olibning o'zidan ham ko'proq mamnun bo'lishdi.

Asta-sekin G'olib o'zining iqtisodiy muammolarini yengib o'ta boshladi, biroq u bu barqarorlikni saqlab qola olmadi, chunki taqdir unga boshqacha yo'l yozgan edi va orzu qilingan baxt G'olibning taqdiriga yozilmagan edi. Atigi uch yil o'tib, 1857-yilda qo'zg'olon boshlandi va Britaniya hukumati G'olibning nomini ham isyonchilar ro'yxatiga kiritdi. Garchi G'olib hibsga olinmagan bo'lsa-da, uning stipendiyasi darhol to'xtatildi. Oradan ikki yil o'tib, G'olibning yana omadi kuldi, Rampur Noibi Hamid Ali Xon G'olibning shogirdi bo'lish istagini bildirdi va shu sababli unga stipendiya belgiladi.

Garchi Mir Taqi Mir ham shu janrda yetuk mutaxassis bo'lgan bo'lsa-da, fors she'riyatini hind tilida kengroq ommaga tanitgan G'olib edi. Bugungi kunda ham u Hindiston va Pokistonda katta shuhrat va hurmat bilan e'tirof etiladigan shoir hisoblanadi. U "Dabir-ul-Mulk" va "Nazm-ud-Davla" unvonlariga sazovor bo'lgan. G'olib o'n bir yoshidayoq urdu va fors tillarida proza hamda she'r yozishni o'rganishni boshlagan edi. Uning fors va urdu tillaridagi romantik uslubda yozilgan asarlari "g'azal" nomi bilan mashhur. G'olib ko'pincha "maktub yozish ustasi" sifatida tilga olinadi, chunki u maktub yozishni juda yaxshi ko'rardi. U har bir holatga bag'ishlab maktublar yozgan va ularni shu qadar jozibador tarzda ifodalaganki, har bir maktub o'ziga xos san'at asariga aylangan. Uning ba'zi nashr qilinmagan maktublari urdu adabiyotining bebaho merosi sifatida qadrlanadi.

G'olib hayotdagi muqarrarliklar bilan kurashar ekan, hech kim oldida bosh egmadi; ehtimol, shu sababdan uning na yaqin do'stlari, na ashaddiy dushmanlari bo'lgan. G'olib shunday yozgan edi:

"Huye mar ke ham jo rusvā, hue kyuuñ na gharq-e-dariyā,

Na kabhī janāza uThtā, na kahīñ mazār hotā."

(YA'ni, "O'lganimdan keyin rasvoya bo'ldim, nega dengizga g'arq bo'lmadim, hech qachon janozam ko'tarilmasdi, hech qayerda maqbaram bo'lmasdi.")

Bu misrada u o'limni jismoniy yo'qolish sifatida emas, balki dunyoviy iz qoldirishda muvaffaqiyatsizlik sifatida ko'rsatadi. U o'zining she'riyati va g'azallarida yashashni orzu qiladi, shunda u hech qachon o'lib, qabristonga borib qolmasdi. G'olib uchun o'lim – bu faqat jismoniy yo'qolish emas, balki insonning ruhi va ijodi orqali yashashning davom etishidir.

"To phir lahū kyā hai, ragoñ meñ dauDte phirne ke ham nahīñ qaa.il,

Jab aañkh hī se na Tapkā."

(YA'ni, "Agar ko'zdan tommas ekan, tomirlarimda qonning nima ahamiyati bor?")

Bu baytda G'olib o'zining ichki ruhiy holatini va hissiyotlarini kuchli ifodalashga harakat qilgan. U hayotning haqiqiy ma'nosi va insonning hayotiy kuchi haqida so'zlaydi.. Uning maqsadi oddiy insonlarning kundalik hayotining achchiq haqiqatini tasvirlash edi.

G'olib o'zining birinchi fors tilidagi ta'limini Agralik olim shayx Muhammad Moazzamdan olgan. U 14 yoshida fors tilida g'azallar yozishni boshlagan va shu davrda (1810–1811) Mulla Abdul Samad, mashhur va ilmiy fors va arab tili olimi, Erondan Agra shahriga kelgan. Mulla Abdul Samad Agra shahrida ikki yil davomida yashadi va shu vaqt mobaynida G'olibga fors tili va she'riy tuzilma bo'yicha maxsus bilimlar berdi, shunday qilib, G'olib ushbu sohada mutaxassis bo'ldi, hattoki u o'zini eronlikdek his qilar edi. Abdul Samad G'olibdan juda ta'sirlangan va barcha bilimlarini unga o'rgatgan. Boshlang'ich ta'lim yillaridayoq G'olib she'riyatga qiziqib, o'zining dastlabki misralarini yaratishni boshlagan edi. G'olib adabiy yig'inlarda faol

ishtirok etib, ularning o'ziga xos muhitiga tezda moslashgan va bu an'anaviy davralarning doimiy ishtirokchisiga aylangan edi. Uning ijodi haqida ikki asosiy jihat tez-tez e'tirof etiladi: birinchidan, G'olibni falsafiy shoir sifatida ko'rishadi; ikkinchidan, uning she'rlari murakkab bo'lib, ularni tushunish anchagina qiyin sanaladi.

Robert Brauning (1818–1889), G'olibning zamondoshi bo'lgan ingliz shoiri, adabiy faoliyati bilan uning ijodini yodga soladi. Brauningning dastlabki asari "Sordello" (1840) chop etilganidan so'ng, murakkab uslubi tufayli uning shuhrati susaya boshladi. Garchi G'olib omma e'tirofiga unchalik ahamiyat bermayotgandek ko'rinsa-da, u ham o'z o'quvchilari ehtiyojini bilvosita tan olib, keyingi she'rlarida soddaroq ifoda uslubini qo'llagan. Shunga qaramay, u o'zining ijodiy mustaqilligi va o'ziga xos uslubidan voz kechmadi. Brauning esa, nashriyot tanqidlarining bosimi ostida o'z uslubini tubdan o'zgartirib, keyinchalik dramatik monologlarida ancha soddalashtirilgan ifoda shaklini qabul qildi. G'olibning ijodiga esa Mir Taqi Mir (1723–1810) kabi buyuk shoimning ta'siri sezilarli bo'lgan. Mirning G'olibning ilk she'rlarini o'qib, shunday deganligi aytiladi:

"Agar bu yigit tajribali bir ustoz qo'l ostida ta'lim olsa, tengsiz shoirga aylanadi; aks holda, uning ijodi faqat bema'ni she'rlar bilan chegaralanadi."

Mazkur mulohazalar G'olibning ijodiy o'sish bosqichlarini va Mirning unga bo'lgan ta'sirini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. G'olib o'z she'riyati orqali nafaqat falsafiy g'oyalarning murakkabligini ifodalagan, balki o'ziga xos va tengsiz uslubi bilan avlodlar uchun o'lmas ilhom manbaiga aylangan.

"Na satā.ish kī tamannā na sile kī parvā,

Gar nahīn haiñ mire ash.ār meñ ma.anī na saht"

G'olibning she'riyati nafaqat murakkabligi, balki uning chuqur falsafiy ma'noga egaligi bilan ham mashhur. Uning o'ziga xos uslubi va ijodiy yondashuvi, ko'plab shoirlar va ziyolilar orasida doimo muhokama obyekti bo'lib kelgan. She'rlari har doim zamonasi va keyingi avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib, uning ijodiy muvaffaqiyatlari va mashhurligi tezda o'sdi. G'olibning g'azallarida nafaqat go'zallik, balki chuqur falsafiy g'oyalar ham yaltiraydi. Uning baytlari murakkab bo'lsa-da, har bir satrda inson ruhining barcha nozik qatlamlariga tegib, o'quvchini fikrlashga undaydi. Garchi

G'olib tasavvufiy she'rlar yozmagan bo'lsa ham, uning ba'zi baytlari tasavvuf falsafasi bilan bog'liq g'oyalarni ifodalaydi. Yuqoridagi misrasi uning ijodga bo'lgan mutlaq erkinlik va mustaqillik nuqtai nazaridan ajralmas bir qismidir. G'olibning she'riyati nafaqat ma'no, balki shakl va uslubning o'ziga xosligi bilan ham mashhurdir.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Mirzo Asadullaxon G'olib – faqat o'zining betakror she'riyati bilan emas, balki noyob shaxsiyati, ochiq qo'lligi va hayotga o'zgacha yondashuvi bilan ham mashhur bo'lgan. U hayoti davomida ko'pincha moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelgan. Hatto ayrim holatlarda cho'ntagida bir tiyin ham bo'lmagan. Bir safar G'olib qarzg sharoib ichganligi uchun sudda javob berishga majbur bo'ladi. Bu ish Mufti Sadridinning sudida ko'rib chiqilgan. G'olibga qo'yilgan ayblovlar o'qib eshittirilganda, u shunday mazmundagi baytni o'qiydi:

"Qarzg ichardik may, lekin o'zimizni shunday ishongan edikki,

Faqirlikdagi xursandligimiz bir kun albatta samara beradi."

Bu baytning falsafiy va estetik mazmuni Mufti Sadridin qalbiga ta'sir o'tkazadi. Natijada u o'z cho'ntagidan mablag' chiqarib, G'olibning qarzini to'lab beradi va uni ozod qiladi. Ushbu voqea G'olibning nafaqat shoir sifatidagi mahoratini, balki uning og'ir vaziyatlarda ham ijtimoiy ta'sir ko'rsatish qobiliyatini aks ettiradi.

Mirza G'olib – urdu va fors adabiyotining betakror shoiridir. Uning ijodi inson qalbinin nozikliklari, falsafiy mulohazalar va chuqur estetik ma'nolar bilan boyitilgan. G'olib she'rlari faqatgina o'z davrining emas, balki zamonaviy adabiyotning ham ilhom manbai bo'lib qolmoqda. G'olib hayoti murakkab sinovlarga to'la bo'lganiga qaramay, u inson tuyg'ularining eng chuqur qatlamlarini ifoda etishga muvaffaq bo'lgan. U visol va ayriliq, muhabbat va nafrat kabi qarama-qarshi tuyg'ularni ijodida mujassam etgan. Uning maktublari esa nafaqat adabiy meros, balki insoniy hissiyotlarning eng samimiy ifodasidir.

G'olib nafaqat shoir, balki madaniyat va falsafiy tafakkurning ramzi sifatida ham qadrlanadi. Uning she'rlari va g'azallari til va madaniyatlararo uyg'unlikning o'lmas namunasi bo'lib, adabiy va falsafiy meros sifatida bugungi kunda ham chuqur o'rganilmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Chishti, M. I. Discursive Construction of Local Culture in Schimmel's Analysis of Sufi Poetry: Dissertation for PhD degree. – Islamabad: National University of Modern Languages, 2014. – 245 p.
2. Russell, R., Islam, K. A. Ghalib: Life and Letters. – New Delhi: Oxford University Press, 1994. – 352 p.
3. Pritchett, F. W. Nets of Awareness: Urdu Poetry and its Critics. – Berkeley: University of California Press, 1991. – 267 p.
4. Naim, C. M. 2003. Ghalib's Delhi: A Shamelessly Revisionist Look at Two Popular Metaphors. Annual of Urdu Studies, vol. 18, 2003. – pp. 3–24.